

# Postawy włączające studentów w kontekście niematerialnych kapitałów człowieka

**Julia Bialek**

Instytut Psychologii, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych,

Uniwersytet Wrocławski

Ul. J. Wł. Dawida 1, 50-527 Wrocław

**E-mail: [juliabialek@onet.pl](mailto:juliabialek@onet.pl)**

**ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4644-415X>**

## ABSTRAKT

**Cel.** Celem nadrzędnym badań było sprawdzenie, czy niematerialne kapitały człowieka są czynnikiem kształtującym postawę studentów wobec osób z niepełnosprawnością. Miały również udzielić odpowiedzi na szczegółowe pytania badawcze, dotyczące poszczególnych komponentów trzech kapitałów: społecznego, kulturowego oraz psychologicznego (na potrzeby badań określanego jako *resilience*).

**Metody.** Przy przeprowadzeniu badań posłużono się metodą ilościową. Próbę badawczą stanowili studenci, różnych kierunków, od których dane zebrano przy pomocy kwestionariusza typu *self-report* w formie online. Formularz ten zawierał pytania o świadomość istnienia udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami, a także o przekonania wobec innych, istotnych z tego zakresu kwestii.

**Wyniki.** Materiał badawczy ujawnił korelacje częściowo zgodne z oczekiwaniami, bowiem większa część komponentów niematerialnych kapitałów, 6 z 10, korelowała dodatnio z poziomem postawy włączającej osoby z niepełnosprawnościami. Zaskoczeniem okazał się fakt, że wysoki kapitał psychologiczny koreluje z postawą włączającą ujemnie.

**Wnioski.** Wyniki przeprowadzonych badań dają obraz tego, jak istotne są kapitały człowieka w kontekście przejawiania postawy inkluzyjnej wobec osób z niepełnosprawnością. Wskazane jest przeprowadzenie dalszych badań, na większej grupie badawczej, co pozwoliłoby w pełni opisać to zjawisko.

**Słowa kluczowe:** kapitał ludzki, postawa inkluzyjna, inkluzyjność, niepełnosprawność, osoby z niepełnosprawnością

## Inclusive Attitudes of Students in the Context of Intangible Forms of Human Capital

### ABSTRACT

**Aim.** The primary aim of the study was to determine whether intangible forms of human capital are a factor influencing students' attitudes toward people with disabilities. The research also aimed to answer specific research questions related to the individual components of three types of capital: social, cultural, and psychological (the latter referred to as *resilience* for the purposes of the study).

**Methods.** A quantitative research method was employed. The study sample consisted of students from various fields of study, and the data were collected through a self-report questionnaire in an online format. The questionnaire included questions about the respondents' awareness of available accommodations for people with disabilities, as well as their beliefs about other key issues related to this topic.

**Results.** The research data revealed correlations that were partially consistent with expectations. Most components of intangible human capital—6 out of 10—were positively correlated with the level of inclusive attitudes toward people with disabilities. Surprisingly, a high level of psychological capital showed a negative correlation with inclusive attitudes.

**Conclusions.** The results of the study highlight the importance of human capital in shaping inclusive attitudes toward individuals with disabilities. Further research involving a larger sample is recommended in order to more fully describe and understand this phenomenon.

**Keywords:** human capital, inclusive attitude, inclusivity, disability, people with disabilities

### Wprowadzenie

Jak podaje Główny Urząd Statystyczny, w grudniu 2023 roku Polskę zamieszkiwało 4 006 400 osób posiadających ważne orzeczenie o niepełnosprawności bądź stopniu niepełnosprawności (Główny Urząd Statystyczny, 2024). Podczas Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021, deklarację niepełnosprawności złożyło 5 400 000 Polaków, a dziesięć lat wcześniej liczba ta wynosiła 4 700 000 (Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, 2024). Natomiast wyniki Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia z 2014 wskazywały na dużo wyższą wartość, bo nawet 7 700 000 osób z

niepełnosprawnością (BIP, 2024). Mając na względzie powyższe dane, dokładne wskazanie ilu obywateli Polski to osoby z niepełnosprawnością jest utrudnione. Ma to związek z różnicami pomiędzy niepełnosprawnością biologiczną, a prawną. Według różnych źródeł, ich udział w społeczeństwie to od 12 do 20% (Jendrzejewski, b.d.). Coraz więcej osób z niepełnosprawnościami decyduje się na rozpoczęcie studiów wyższych. W roku akademickim 2022/23 1,7% wszystkich studentów w Polsce posiadało orzeczenie o niepełnosprawności (Główny Urząd Statystyczny, 2023). W związku z powyższym, zasadnym jest pytanie czy uczelnie i środowiska studenckie są gotowe do zapewnienia odpowiednich warunków umożliwiających kształcenie się osobom z niepełnosprawnościami.

Termin niepełnosprawności jest definiowany w literaturze różnorako. Współcześnie zwraca się także uwagę, że może być on postrzegany w zależności od perspektywy. Medycyna traktuje niepełnosprawność jako wynik uszkodzenia bądź choroby, która powoduje zaburzenia funkcjonowania organizmu, co może prowadzić do ograniczeń w wykonywaniu czynności życiowych czy aktywności społecznej (Kłos, 2015). Definicją, która wpisuje się w ten model spojrzenia na niepełnosprawność, jest również ta, stworzona przez Światową Organizację Zdrowia (*WHO*). *WHO* wyróżnia trzy stany, z czego pierwsze dwa: *impariment* i *disability* oznaczają, w kolejności, brak poprawnego na wskutek uszkodzenia funkcjonowania organizmu oraz każde ograniczenie prowadzenia aktywnego życia w sposób uznawany za typowy dla człowieka (Urbanowicz, 2012).

Podjęcie społeczne definiuje niepełnosprawność jako ograniczenie aktywności społecznych, spowodowane nieprzystosowaniem społeczeństwa do potrzeb wszystkich jego członków (Karaś, 2012). Autorzy propagujący ten sposób postrzegania niepełnosprawności, zwracają uwagę na ograniczenie osobom z niepełnosprawnością możliwości pełnienia ról społecznych (Gąciarz, 2014). W literaturze funkcjonuje także podejście mieszane. Konwencja Narodów Zjednoczonych opisuje niepełnosprawność jako długotrwałą obniżoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, zwracając również uwagę na bariery zewnętrzne i brak równego uczestnictwa w życiu społecznym (Karaś, 2012).

Koncept kapitałów ludzkich jest doskonałym narzędziem badawczym do wielowymiarowej analizy przestrzeni społecznej. Termin ten można rozumieć jako ogół wiedzy, umiejętności, doświadczenia i cech jednostki, które mogą być wykorzystane w procesie pracy lub w szeroko pojętym uczestnictwie społecznym (Bukowska i in., 2010). Obejmuje zarówno wrodzone predyspozycje jak i nabyte kwalifikacje, takie jak wykształcenie, umiejętności praktyczne i cechy osobowości (Bukowska i in., 2010). W ekonomii kapitał ludzki

jest postrzegany jako czynnik produkcji wpływający na produktywność (Herbst, 2007). Wyższy poziom kapitału ludzkiego jednostki przekłada się na jej wyższą wydajność i zdolność do osiągania wyższych zarobków (Herbst, 2007). Za twórców kapitału człowieka wskazuje się amerykańskich ekonomistów: Theodora W. Schultza, Gary’ego S. Beckera i Jacoba Mincera (Kotarski, 2013). Wraz ze wzrostem zainteresowania pojęcia wśród badaczy innych dziedzin, wyodrębniono kilka rodzajów kapitału człowieka, między innymi: kapitał społeczny, kulturowy i psychologiczny.

Kapitał społeczny to zbiór niematerialnych zasobów, które wynikają z relacji międzyludzkich, sieci powiązań, zaufania i norm wzajemności. Może być rozumiany jako zdolność do mobilizowania zasobów dzięki sieciom osobistych powiązań i współpracy (Działek, 2011). Jeden z twórców kapitału społecznego, Robert Putnam, definiuje go jako „(...) te cechy organizacji społecznych, takich jak sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które kreują efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty” (Sierocińska, 2011, s.70). Zgodnie ze słowami Francisa Fukuyamy „Kapitał społeczny można najprościej zdefiniować jako zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy i umożliwiających im skuteczne współdziałanie” (Fukuyama, 2003, s.169). Na potrzeby badania zostały wyodrębnione trzy komponenty kapitału społecznego: dostęp do zasobów sieci społecznej, dobrowolne zachowania prospołeczne oraz zaufanie interpersonalne.

Kapitał kulturowy został wyodrębniony niejako ze społecznego. Jego twórcą jest francuski socjolog, Pierre Bourdieu. Wskazywał na trzy aspekty tego kapitału – formy ucieleśnione czyli „dobre maniery”, kindersztubę, gust kulturowy, znajomość kultury wysokiej, konwencji kulturowych i towarzyskich; uprzedmiotowioną czyli posiadane przez jednostkę dobra kulturowe; oraz zinstytucjonalizowaną taką jak dyplomy, świadectwa zapewniające określone uprawnienia (Ziółkowski, 2012). Jest to specyficzny i wewnętrznie ustrukturyzowany typ wzorów zachowań kulturalnych, które pozostają w relacji do kapitału ekonomicznego i społecznego (Świątkiewicz, 2001). Jest on związany z działalnością człowieka i jego subiektywnym doświadczeniem uczestnictwa w życiu społecznym i kulturze (Świątkiewicz, 2001). Za Bourdieu, badanymi kompetencjami z zakresu kapitału kulturowego były: kompetencja poznawcza, kultura osobista oraz uczestnictwo w kulturze wysokiej. Zgodnie z współczesnymi potrzebami dodano również element kompetencji cyfrowych i znajomości języka obcego.

Za sprawą Martina Seligmana i Freda Luthansa wyróżniono najmłodszy kapitał, psychologiczny (ang. *PsyCap*). Jest to indywidualny, pozytywny stan psychiczny jednostki, który charakteryzuje się przekonaniem o własnej skuteczności, optymizmem, nadzieją i odpornością psychiczną (Mockało & Stachura-Krzyształowicz, b.d.). Jest rozumiany jako zasób wewnętrzny, który pozwala jednostce na realizowanie celów indywidualnych i społecznych (Mockało & Stachura-Krzyształowicz, b.d.). Komponentami *PsyCap* są: przekonanie o własnej skuteczności, nadzieja, optymizm oraz odporność psychiczna. I właśnie jako odporność, czyli *resilience* rozumiany był ten kapitał w kontekście poniższego badania.

## Metoda

Dane zebrano z wykorzystaniem kwestionariusza typu *self-report* w formie online. Formularz udostępniono w grupach publicznych internetowej platformy *Facebook*. Proces pobierania odpowiedzi ankietowanych trwał od 21.12.2023 do 25.02.2024. Respondentom zadano pytania o przynależność do grupy osób z niepełnosprawnościami; obecność osób z tej grupy w bliskim otoczeniu; o świadomość istnienia udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami w Instytucie; o przekonania wobec: sankcji prawnych grożących kierowcom zajmującym miejsca parkingowe dla osób z niepełnosprawnością; praw osób z niepełnosprawnościami do posiadania dzieci; aborcji płodu zagrożonego niepełnosprawnością; pracy zarobkowej osób z niepełnosprawnościami; oraz opieki nad osobami z niepełnosprawnościami. W charakterystyce materiału uwzględniono również dane demograficzne takie jak: wiek, płeć oraz podjęty kierunek studiów.

Materiał badawczy stanowiły dane ankietowe zebrane od 117 osób w wieku od 18. do 42. roku życia. Średnia wieku wynosiła 23 lata. Z materiału wykluczono 3 osoby nie będące studentami oraz jedną osobę deklarującą swoją płeć jako *gender fluid* (ze względu na zbyt małą grupę osób identyfikujących się w podobny sposób). Zdecydowana większość badanych nie deklarowała przynależności do grupy osób z niepełnosprawnościami (97,2%). W grupie tylko 3 osoby (2,8%) zaznaczyły, że są osobami z niepełnosprawnościami. Ankietowani w podobnej liczbie deklarowali brak osoby z niepełnosprawnością w ich bliskim otoczeniu (41,3%) oraz znajomość z taką osobą, ale niebędącą dla nich osobą bliską (40,4%). Zdecydowana mniejszość zaznaczyła obecność w swoim bliskim otoczeniu osób z niepełnosprawnością (18,3%). U badanych wyróżniono trzy poziomy przejawianej przez nich postawy włączającej. Najliczniejszą grupę badanych, reprezentowaną przez 51 osób stanowiły osoby o kategorii nazwanej „przeciętnym poziomem postawy włączającej” (44%). Postawa włączająca oraz jej niski poziom, określany również jako postawa wyłączająca, rozłożyła się w miarę

równomiernie w pozostałej populacji badanych, z niewielką przewagą tej pierwszej, którą przejawiały 32 osoby (29%). Najmniej liczną grupą okazały się osoby o postawie wyłączającej, których było 30 (27%).

### ***Cel badań***

Nadrzędnym celem badania było wykazanie istnienia związku pomiędzy niematerialnymi kapitałami człowieka a kierunkiem postawy studentów, wobec osób z niepełnosprawnościami. W analizach uwzględniono takie czynniki jak: płeć oraz komponenty kapitałów psychologicznego, kulturowego i społecznego. Planując badanie przyjęto trzy hipotezy nadrzędne oraz rozszerzające je hipotezy szczegółowe.

Jak wskazują wcześniejsze badania osoby o cechach takich jak egalitaryzm, refleksyjność, preferowanie wartości społecznych, religijnych, moralnych, a także z wysoką samooceną, częściej prezentują pozytywne postawy (Sękowski & Witkowska, 2002). Poczucie kontroli nad własnym życiem również ma znaczenie; osoby z wyższym poczuciem kontroli mogą inaczej reagować na niepełnosprawność niż osoby z fatalistycznym podejściem (Broszkiewicz, 2010). Publikacja Harolda E. Yukera wykazywała związek pozytywnego obrazu własnej osoby z postawą bardziej przychylną osobom z niepełnosprawnościami (Yuker 1988). Powyższe konkluzje, pozwalają na przyjęcie hipotezy iż:

Hipoteza 1: Im wyższa jest zdolność pozytywnej adaptacji, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Gavin Fairbairn stwierdza, że postawy wobec osób z niepełnosprawnością są przekazywane międzypokoleniowo, transmitowane przez kulturę (Fairbairn, 1996). Wykazano również, że media i kampanie społeczne mogą zwalczać stereotypy i uprzedzenia, promując umiejętności i uczestnictwo osób z niepełnosprawnościami (Kancelaria Senatu, 2014). Sposób przedstawiania niepełnosprawności w dyskursie publicznym oraz język używany do opisywania osób z niepełnosprawnością mają znaczenie w kształtowaniu świadomości (Konarska, 2019). Założenia te, pozwalają na przyjęcie hipotez:

Hipoteza 2: Im wyższy poziom sumarycznego kapitału kulturowego, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Hipoteza 3: Im wyższy poziom kompetencji poznawczej, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Hipoteza 4: Im wyższy poziom znajomości języków obcych, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Hipoteza 5: Im wyższy poziom kompetencji cyfrowej, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Hipoteza 6: Im wyższy jest poziom uczestnictwa w kulturze wysokiej, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Liora P. Schmelkin dowiodła, że osoby z tendencją do niższego poziomu dystansu społecznego, chętniej nawiązujące kontakt społeczny, częściej reprezentują postawę włączającą wobec osoby z niepełnosprawnościami (Chrzanowska, 2019). Jak przekonuje Zaborowski, doświadczenia i kontakty z osobami niepełnosprawnymi są kluczowe (Kossewska, 2003). Brak osobistych kontaktów i doświadczeń może prowadzić do negatywnych postaw. Organizacja kontaktów i interakcji w warunkach integracyjnych w życiu rodzinnym, zawodowym i szkolnym, może prowadzić do rozwoju pozytywnych postaw (Kossewska, 2003). Zgodnie z tymi założeniami, należy przyjąć słuszność hipotez:

Hipoteza 7: Im wyższy jest poziom kapitału społecznego, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Hipoteza 8: Im wyższy jest poziom dostępu do zasobów społecznych, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Hipoteza 9: Im wyższy poziom zaufania do ludzi, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

Hipoteza 10: Im wyższy poziom prospołeczności, tym wyższe jest nasilenie postawy włączającej.

### ***Narzędzia badawcze***

Kapitał psychologiczny mierzono za pomocą skali RESIL-6. Jest to skrócona wersją opublikowanego narzędzia RESIL-17. Skala RESIL-6 składa się z 2 itemów każdego z czynników budujących skalę RESIL-17. Zostały one wybrane dlatego, że mają najwyższy ładunek czynnikowych względem wyłonionego czynnika wtórnego. Powstało w ten sposób jednowymiarowe narzędzie o zadowalającej rzetelności wewnętrznej Alfa Cronbacha powyżej 0,70. Kapitał kulturowy mierzono kwestionariuszem będącym skalą Likerta, zawierającym 3 czynniki nawiązujące do teorii Pierra Bourdieu: kultura osobista, (kindersztuba, dobre

manieri), uczestnictwo w kulturze wysokiej i kompetencje poznawcze oraz dwa czynniki dodatkowe (kompetencje w zakresie języków obcych i kompetencje w zakresie obsługi urządzeń cyfrowych). Każda ze zmiennych zdiagnozowana była zestawem 5 itemów. Kapitał społeczny zbadano skalą składającą się z trzech podskal wzajemnie skorelowanych każda po 7 itemów diagnozujących dany wymiar. Zaufanie i zaangażowanie prospołeczne zostały potraktowane jako zmienne psychologiczne. Tymi 3 cechami były komponenty takie jak: zaufanie, zaangażowanie - łącznie mogą być miarą kapitału społecznego. Wszystkie skale mają zadowalającą rzetelność wewnętrzną (ponad 0,70).

Wskaźnik poziomu postawy włączającej stworzono w oparciu o wyniki odpowiedzi pytań ankietowych. Do grupy osób o niskim poziomie postawy włączającej zostały zaliczone osoby, które uzyskały mniej niż 43 punkty sumaryczne z pytań. Osoby o wysokim poziomie punktów uzyskały więcej niż 59. Wyniki pośrednie zostały zaliczone do grupy osób o przeciętnym poziomie postawy włączającej.

Poziom postawy włączającej zbadano przy pomocy autorskiego narzędzia badawczego. Składało się na nie 11 pytań w formacie 6-stopniowego dyferencjału semantycznego. Ankietowanym postawiony został wybór pomiędzy rozwiązaniami umożliwiającymi studiowanie osobom z niepełnosprawnościami (na jednym krańcu skali) a szeroko pojętymi udogodnieniami dla całej społeczności studenckiej (drugi kraniec skali). Narzędzie wykazuje zadowalającą rzetelność wewnętrzną (Alfa Cronbacha powyżej 0,70).

Dane uzyskane z odpowiedzi kwestionariuszowych poddano analizie przy użyciu programu komputerowego STATISTICA. Porównano osoby o różnych poziomach postawy włączającej. Do weryfikacji hipotez badawczych użyto jednoczynnikowej analizy wariancji ANOVA oraz metody. Istotność statystyczną różnic między średnimi określa wartość P dla tej różnicy, mniejsza od 0,05. W przypadku wartości P znajdującej się w przedziale między 0,05 a 0,10 można mówić o tendencji, która jest bliska albo znajduje się na granicy istotności statystycznej. Wartości P powyżej 0,10 świadczą o braku istotności statystycznej. Rezultaty istotne statystycznie kwalifikują się do uogólnienia na określoną populację generalną z relatywnie niskim prawdopodobieństwem popełniania błędu.

## **Wyniki**

Przyjętym założeniem badania było istnienie występowania zależności pomiędzy niematerialnymi kapitałami człowieka a przyjmowaniem postawy włączającej przez studentów. Jak pokazała analiza korelacji, związek ten występuje. Tabela 1 obrazuje korelację, która

wystąpiła w całej grupie badanych (N=113). Wyniki zostały przedstawione w tendencji wzrostowej. Za komponenty nieistotne statystycznie uznano: kompetencje cyfrowe, znajomość języków obcych, dostęp do zasobów sieci społecznej i kompetencję poznawczą. Wyniki zaznaczone kolorem czerwonym są istotne statystycznie w badanej próbie. Zdolność pozytywnej adaptacji wykazała słabą korelację ujemną. Zaangażowanie prospołeczne, kapitał kulturowy, zaufanie do ludzi, uczestnictwo w kulturze oraz kultura osobista korelują z wysokim poziomem postawy włączającej w sposób słaby.

**Tabela 1**

*Niematerialne kapitały człowieka a postawa włączająca bez podziału na płeć.*

| Zmienna                            | Postawa włączająca |
|------------------------------------|--------------------|
| Kompetencje cyfrowe                | -0,002             |
| Zdolność pozytywnej adaptacji      | -0,195             |
| Znajomość języków obcych           | 0,113              |
| Dostęp do zasobów sieci społecznej | 0,115              |
| Kompetencja poznawcza              | 0,120              |
| Zaangażowanie prospołeczne         | 0,219              |
| Kapitał kulturowy                  | 0,265              |
| Zaufanie do ludzi                  | 0,271              |
| Uczestnictwo w kulturze            | 0,285              |
| Kultura osobista                   | 0,291              |

*Źródło:* Opracowanie własne.

W Tabeli 2 przedstawiono porównanie postawy włączającej w zależności od płci. Zaobserwowane różnice w wynikach są znaczące. W populacji kobiet (N=86) wyników istotnych statystycznie jest zauważalnie więcej niż u mężczyzn, u których istotny statystycznie okazał się tylko jeden z wyników – zaufanie do ludzi (jest to korelacja silna). Co prawda niektóre z uzyskanych korelacji u mężczyzn, jak ta w przypadku kultury osobistej bądź zaangażowania prospołecznego niekiedy mogłaby zostać uznana za korelację słabą bądź na granicy istotności statystycznej, co nie miało jednak zastosowania w tym, konkretnym przypadku. Może to być spowodowane zbyt małą populacją mężczyzn wśród ankietowanych (N=27). U kobiet wykazano słabą korelację ujemną ze zdolnością pozytywnej adaptacji, a także słabą korelację ze znajomością języków obcych. Korelację średnią wyniki pokazały w

przypadku sumarycznego kapitału kulturowego, uczestnictwie w kulturze oraz kulturze osobistej.

**Tabela 2**

*Niematerialne kapitały społeczne a postawy włączające porównanie w zależności od płci.*

| Zmienna                            | Postawa włączająca mężczyzn | Postawa włączająca kobiet |
|------------------------------------|-----------------------------|---------------------------|
| Znajomość języków obcych           | -0,072                      | 0,214                     |
| Kompetencje cyfrowe                | -0,280                      | 0,204                     |
| Kapitał kulturowy                  | 0,012                       | 0,385                     |
| Dostęp do zasobów sieci społecznej | 0,024                       | 0,084                     |
| Zdolność pozytywnej adaptacji      | 0,040                       | -0,292                    |
| Uczestnictwo w kulturze            | 0,072                       | 0,324                     |
| Kompetencja poznawcza              | 0,115                       | 0,109                     |
| Kultura osobista                   | 0,207                       | 0,305                     |
| Zaangażowanie prospołeczne         | 0,310                       | 0,095                     |
| Zaufanie do ludzi                  | 0,568                       | 0,083                     |

*Źródło:* Opracowanie własne.

## Dyskusja

Badanie miało na celu udowodnienie hipotezy nadrzędnej o istnieniu związku niematerialnych kapitałów człowieka z wysokością poziomu reprezentowanej przez studentów postawy włączającej osoby z niepełnosprawnościami. Materiał badawczy ujawnił korelacje częściowo zgodne z oczekiwaniami, bowiem większa część komponentów niematerialnych kapitałów (6 z 10) korelowała dodatnio z poziomem postawy włączającej osoby z niepełnosprawnościami. Związek ten został wykazany w przypadku: kultury osobistej, uczestnictwa w kulturze wyższej, sumarycznym kapitale kulturowym, zaufaniu do ludzi, zaangażowania w działania prospołeczne, sumarycznym kapitale społecznym. Zdolność pozytywnej adaptacji korelowała ujemnie z postawą włączającą, co stoi w opozycji do pierwotnie przyjętej hipotezy szczegółowej.

W wynikach dostrzeżono różnice w korelacji kapitałów niematerialnych z postawą włączającą w zależności od płci. Kapitały korelowały częściej i silniej w grupie kobiet. Może być to jednak spowodowane niską frekwencją mężczyzn w grupie badawczej. Badanie powinno

zostać powtórzone w przyszłości na większej grupie badawczej w celu uzyskania bardziej adekwatnych wyników.

Badanie wykazało predyspozycję wykorzystania kapitałów ludzkich do nasilenia postawy włączającej przejawianej wobec osób z niepełnosprawnościami. Praca nad indywidualnymi kapitałami niematerialnym jest możliwa. Mogą one przyczynić się do zwiększenia inkluzyjności osób z niepełnosprawnościami w środowiskach uczelnianych.

## Bibliografia

- Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. (2024). *Dane demograficzne*. <https://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=78>
- Broszkiewicz, W. (2010). *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej. Studium na przykładzie wybranych społeczności Podkarpacia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Bukowska, X., Jewdokimow, M., Markowska, B., & Winiarski P. (2010) *Kapitał Kulturowy w działaniu*. Collegium Civitas.
- Chrzanowska, I. (2019). Postawy wobec edukacji włączającej- jakie skutki? W I. Chrzanowska, & G. Szumski, *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole* (ss. 44-54). FRSE.
- Działek, J. (2011). Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(45), 100-118.
- Fairbairn, G. J. (1996) Integracja, wartości, społeczeństwo. W J. Bogucka, & M. Kościelska (red.), *Wychowanie i nauczanie integracyjne. Nowe doświadczenia MEN* (ss.57-75). Wydawnictwo MHP.
- Fukuyama, F. (2003). Kapitał społeczny. W L. E. Harrison, & S. P. Huntington, *Kultura ma znaczenie* (pp. 169-187). Zysk i S-ka.
- Gąciarz, B. (2014). Przemyśleć niepełnosprawność na nowo. Od instytucji państwa opiekuńczego do integracji i aktywizacji społecznej. *Studia Socjologiczne*, 2, 15–42.
- Główny Urząd Statystyczny. (2023). *Osoby niepełnosprawne w 2022 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/osoby-niepelnosprawne-w-2022-roku,26,5.html>

- Główny Urząd Statystyczny (2024). *Osoby niepełnosprawne w 2023 roku*.  
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/osoby-niepelnosprawne-w-2023-roku,26,6.html>
- Herbst, M. (2007). *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*. Scholar.
- Jendrzejewski, R. (b.d.). *Ile jest osób z niepełnosprawnościami w Polsce?*  
<https://www.gov.pl/web/popcwsparcie/ile-jest-osob-z-niepelnosprawnosciami-w-polsce>
- Kancelaria Senatu (2014). *Niepełnosprawność- wybrane zagadnienia społeczne i prawne*.  
<https://www.senat.gov.pl/prace/wybrane-opracowania-biura-analiz-i-petycji/page,10.html>
- Karaś, M. (2012). Niepełnosprawność, od spojrzenia medycznego do społecznego. *Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny*, 4, 26-43.
- Kłos, B. (2015). Systemy orzecznictwa o niezdolności do pracy i orzecznictwo o niepełnosprawności w Polsce. *Studia BAS*, 2(42), 9-45.
- Konarska, J. (2019). *Niepełnosprawność w ujęciu dyscyplinarnym*. Oficyna Wydawnicza AFM.
- Kossewska, J. (2003). Społeczeństwo wobec osób niepełnosprawnych- postawy i ich determinanty. *Studia Psychologica*, 1, 39-59.
- Kotarski, H. (2013). *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Mockało, Z., & Stachura-Krzyształowicz, A. (b.d.). *Kapitał Psychologiczny Pracowników w wieku 50+. Jak zaplanować interwencję w miejscu pracy?*. Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy.
- Sękowski A., & Witkowska B. (2002). Kierunki Typologii Uwarunkowań Postaw Wobec Osób Niepełnosprawnych. *Roczniki Psychologiczne*, 5, 129-144.
- Sierocińska, K. (2011). Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiary i typy. *Studia Ekonomiczne*, 1, 69-86.

- Świątkiewicz, W. (2001). Kapitał Kulturowy a zagadnienie integracji społecznej. W A. Barska, T. Michalczyk, & M. S. Szczepański (red.), *Ku integracji rozwoju człowieka i społeczeństwa* (pp. 93-106). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Urbanowicz Z. (2012). Od interdyscyplinarnego do transdyscyplinarnego spojrzenia na niepełnosprawność. *Ogrody Nauk i Sztuk*, 2, 443-457.
- Yuker, H. E. (1988). *Attitudes toward persons with disabilities*. Springer Publishing Company.
- Ziółkowski, M. (2012). Kapitały społeczny, kulturowy i materialny i ich wzajemne konwersje we współczesnym społeczeństwie polskim. *Studia Edukacyjne*, 22, 7-27.